

СТРІЙ

№5, 2023

дослідження з історії одягу

Стрій – науково-популярний журнал, присвячений дослідженням з історії одягу. Журнал розміщує наукові та науково-популярні матеріали з історії одягу та уніформології, дослідження текстилю й аксесуарів цивільного та військового костюму, фалеристики та вексилології. Чільне місце у журналі посідають статті, присвячені проблемам практичної реконструкції як окремих предметів та технологій, так і цілісних комплексів одягу та спорядження.

Журнал виходить один раз на рік та розповсюджується в електронному вигляді безкоштовно.

Історичний стрій

Сергій Шаменков

Поясний одяг скіфів та сарматів 3

Сергій Шаменков

Шкіряні каптани з лосиною шкіри
у гардеробі української шляхти та козацької
старшини..... 33

Сергій Шаменков

Гвардійська рота Кардинала
«Gardes du Cardinal». Одяг і озброєння
у 20–30-ті рр. XVII ст. 37

Сергій Шаменков

Образи мешканців Гетьманщини
1740-х років зі збірки Фрідріха
Вільгельма Бергольца 47

Сергій Шаменков

Одяг підрозділів урядових військ Речі
Посполитої та загону шляхетсько-селянської
самооборони «Смоляки» в період діяльності
Олекси Довбуша та Василя Баярака 59

Уніформологія

Артем Папакін

Однострої польських парамілітарних
організацій Східної Галичини
(1910–1914 рр.) 75

Максим Ющенко

Петлиці Легіону УСС в 1914–1919 рр. 91

Спорядження

Володимир Прокопенко

Парні застібки-гачки в складі
сагайдачних та портупейних поясів
Східної Європи XVI–XVII ст. 103

Володимир Прокопенко, Владислав Безпалько

Перший погляд на ручні сталеві мусати
Східної Європи XVII–XVIII ст. 125

ISSN 2706-7203 (друкована версія), **ISSN 2706-7211** (електронна версія)

Редакційна колегія

Прокопенко В.М., к.х.н. (Київ)
Адаменко Д.В. (Київ)
Папакін А.Г., к.і.н. (Київ)
Сичевський С.В. (Київ)
Тоїчкін Д.В., к.і.н. (Київ)
Шаменков С.І. (Одеса)
Щибря В.В., к.і.н. (Київ)

Над випуском працювали

Головний редактор –
Прокопенко В.М.
Редактор – Папакін А.Г.
Технічний редактор та
дизайн – Безобчук О.В.
Перекладач –
Лісниченко О.І.

Зареєстровано Міністерством юстиції України

Свідоцтво про державну реєстрацію:
КВ № 23861-13701 Р від 19.04.2019

Адреса: Україна, 03058, а/с 9,
Прокопенко Володимир Михайлович
Сайт: <http://striy.org.ua/>
E-mail: email@striy.org.ua

Малюнок на обкладинці:

Скіф та сармат.
Малюнок Сергія Шаменкова

Журнал опубліковано за посиланням:
striy.org.ua/index.php/striy/issue/view/striy_5_2023

Striy. Historic Clothing Studies

Striy is a popular science journal on the research of the history of clothing. The journal publishes scientific and popular materials on the history of clothing and uniforms, studies on textiles and accessories for civil and military suits, phaleristics and vexillology. A major place in the journal will be allocated for articles on the issues of practical reconstruction of individual items and technologies, as well as comprehensive sets of clothing and equipment.

The journal is published once a year and distributed electronically free of charge.

Historical Clothing

Serhii Shamenkov

Waist clothing of Scythians and Sarmatians 3

Serhii Shamenkov

Leather kaftans (buff-coats) made of elk skin in the wardrobe of the Ukrainian nobility and Cossack officers 33

Serhii Shamenkov

Cardinal's Guard Company «Gardes du Cardinal». Clothing and equipment in 1620–1630s. 37

Serhii Shamenkov

Images of the Hetmanate residents in the 1740s from the collection of Friedrich Wilhelm Bergholz 47

Serhii Shamenkov

Clothing of the government troops of the Polish-Lithuanian Commonwealth and the “Smolacy” unit of noble and peasant self-defense during the period of activity of Oleksa Dovbush and Vasył Bayurak 59

Uniformology

Artem Papakin

Uniforms of Polish Paramilitary Organizations in Eastern Galicia (1910–1914) 75

Maksym Yushchenko

Collar patches of the Ukrainian Sich Riflemen in 1914–1919 91

Equipment

Volodymyr Prokopenko

Hook-and-bar belt buckle as part of sahajdak and sabre belts of Eastern Europe in the 16th–17th centuries 103

Volodymyr Prokopenko, Vladyslav Bezpalko

First glance on honing steels in Eastern Europe in 17th–18th centuries 125

ISSN 2706-7203 (print version), **ISSN 2706-7211** (online version)

Editorial Board

Prokopenko V.M., PhD (Kyiv)
Adamenko D.V. (Kyiv)
Papakin A.G., PhD (Kyiv)
Sychevs'kyj S.V. (Kyiv)
Toichkin D.V., PhD (Kyiv)
Shamenkov S.I. (Odesa)
Shchybria V.V., PhD (Kyiv)

Editorial Board of the Volume

Chief Editor – Prokopenko V.M.
Editor – Papakin A.G.
Technical Editor and Design – Bezobchuk O.V.
Translator – Lisnychenko O.I.

Registered Ministry of Justice of Ukraine

Certificate of registration:
KB № 23861-13701 P from 19.04.2019

Address: Ukraine, 03058, PO Box 9

Prokopenko Volodymyr

Site: <http://striy.org.ua>

E-mail: email@striy.org.ua

Drawing on the cover:

Scythian and Sarmatian.
Drawing by Serhii Shamenkov.

The journal published by the link:
striy.org.ua/index.php/striy/issue/view/striy_5_2023

Сергій Шаменков

Гвардійська рота Кардинала «Gardes du Cardinal». Одяг і озброєння у 20–30-ті рр. XVII ст.

Ключові слова: *кардинал Рішельє, гвардійська рота кардинала, мушкетери, одяг, озброєння, XVII ст.*

На підставі комплексу письмових і зображувальних джерел досліджено питання зовнішнього вигляду гвардійців роти «Compagnie des Gardes» – особистої охорони кардинала Рішельє. Розглянуто зовнішній вигляд найбільш характерного предмету їх гардеробу – плаща «casaque», інших елементів вбрання та озброєння гвардійців. На основі представлених матеріалів було створено художні реконструкції зовнішнього вигляду гвардійців кардинала 20–30-х рр. XVII ст.

Serhii Shamenkov

Cardinal's Guard Company «Gardes du Cardinal». Clothing and equipment in 1620–1630s.

Keywords: *Cardinal Richelieu, Cardinal Guards Company, musketeers, clothing, weapons, 17th century.*

Based on a complex of written and pictorial sources, the question of the appearance of the musketeers of the «Compagnie des Gardes» – the personal guard of Cardinal Richelieu – was investigated. The appearance of the most characteristic item of the guardsmen`s wardrobe – the «casaque» cloak – and other elements of the guardsmen`s attire and weapons are reviewed. On the basis of the presented materials, artistic images of the appearance of the Cardinal Guards of the 1620–1630s were created.

Шаменков Сергій Ігорович

Уніформолог, дослідник історії костюму, художник-ілюстратор.

Shamenkov Serhii

Uniformologist, researcher of the costume history, artist/illustrator.

e-mail: rogala@striy.org.ua

Коли ми говоримо про мушкетерів короля, підсвідомо майже відразу згадуємо образи їхніх супротивників – гвардійців кардинала. Тому на продовження наших попередніх публікацій про королівських мушкетерів «Maison du Roi» (Шаменков «Одяг та спорядження», Шаменков «Графічна реконструкція мушкетера») логічно розповісти і про цю формацію.

Створені кінематографом і театром образи «гвардійців кардинала» багато у чому комічні та умовні, адже художні постановки, як правило, не ставлять перед собою за мету сумлінне відтворення костюму епохи. Глядачам демонструють персонажів «гвардійців кардинала» в дивних строях чорного кольору, іноді без пурпонів, просто у сорочках, або комплектах із чорної шкіри, поверх яких деколи одягнені червоні плащі з хрестами різних форм та кольорів. Як правило, гвардійців кардинала зображають надзвичайно слабкими фехтувальниками, з якими мушкетери короля досить легко розправляються. На жаль, саме такий комедійний образ гвардійців кардинала де Рішельє став загальноприйнятим, але насправді вони були вправними воювачами, одними із кращих фехтувальників королівства, принаймні не гіршими за своїх колег із роти «Maison du Roi».

Ще одне дещо хибне уявлення про гвардійців кардинала, яке було створено як творами А. Дюма, так і наступними їх екранізаціями, стосується їхнього ніби одвічного та непримирного конфлікту з мушкетерами короля. Насправді не існувало особливого антагонізму між цими формаціями. Обидві служили Франції, несли службу в охороні своїх патронів, супроводжуючи їх і в мирний час, і в час військових компаній, де обидві роти мали можливість відзначитися на полі бою. При цьому слід зазначити, що гвардійці кардинала «Compagnie des Gardes», не виконували поліцейських функцій, не патрулювали вулиці та не слідкували за виконанням едиктів. Головна функція цього гвардійського підрозділу полягала в охороні кардинала. І оскільки кардинал ставив високі вимоги до своїх людей, дисципліна гвардійців була залізною. У гвардійську роту кардинала, як і в роту мушкетерів короля, відбирали лише найкращих. Спочатку їх було 12, згодом 50, а пізніше чисельність підрозділу зростає ще більше. Також слід відмітити факт, що власне гвардійською ротою

кардинала називалася лише кінна рота. Крім неї, Рішельє мав і інші підрозділи, які також несли службу при його особі («Les Gardes»).

Підрозділ для охорони кардинала Рішельє – «Compagnie des Gardes», було створено у 1626 р. (Deloche 366). Після невдалого замаху виникла потреба в особистій охороні для кардинала Рішельє, який дивом залишився живим після спроби заколоту маркіза де Шале. Дізнавшись про те, що проти королівського міністра планується черговий замах, Людовік XIII виділив для організації його безпеки 50 кінних аркебузирів, а кардинал, зі свого боку, найняв ще 30 гвардійців. Платив кардинал щедро та регулярно, спорядження та одяг його гвардійців завжди були кращого ґатунку, що було важливим дратуючим фактором для мушкетерів короля. У кінну роту кардинала набирали ретельно перевірених людей за рекомендацією осіб, які були добре знайомі Рішельє. Звісно, між мушкетерами короля та кардинала було суперництво, яке іноді переростало в сутички та дуелі, так, як це було прийнято серед французьких дворян та військових. І якщо король заохочував таку поведінку, то кардинал відносився до цього суворіше, і хоча іноді дивився на дуелі крізь пальці, але загалом Рішельє їх засуджував. Щоб не накликати гнів свого патрона і не залишитися без такого вигідного та почесного місця служби, гвардійці кардинала ймовірно і намагалися уникати зайвих зіткнень з мушкетерами короля, що стало основою легенди про їхнє нібито боягузтво. Крім того, у гвардійців кардинала просто не було часу на пригоди, як у мушкетерів короля, бо вони майже весь час були на службі.

Умови цієї служби були доволі суворими. Гвардійці повинні були постійно перебувати біля кардинала у всеозброєнні, зі шпагами, пістолетами та мушкетонами: «*a lépée, les pistolets, et le mousqueton... elle porte, mais à cheval seulement, le pot et la cuirasse*» (Deloche 381). «Compagnie des Gardes» кардинала була відома усьому Парижу, без них Рішельє не виходив на вулицю, і ніхто ніколи не бачив, щоб його карета чи його носилки проїжджали без цього імпозантного супроводу озброєних гвардійців (Deloche 383). Згідно зі статутом, зміна вартових у резиденції, де перебуває кардинал, відбувалася кожну годину. Щодня в резиденції кардинала повинно було чергувати шістдесят охоронців. Перед покоями кардинала

№5 (2023)

розташовувалося п'ять варт, і на кожній із них вартовий мав стояти прямо, із зарядженим пістолетом, у червоному плащі «*casaque*» з хрестом, під яким була кіраса: «*le pistolet bandé, amorcé et le chien abattu caché sous la casaque écarlate*». Мушкети при цьому залишалися у стелажі караульного приміщення, звідки в разі тривоги їх можна було забрати. Вартові нікого не пропускали до кардинала без спеціального наказу. У перервах між караулами вартові мали можливість відпочивати, вести розмови та грати в єдину дозволена для них гру – шахи. Якщо кардинал виходив з резиденції, гвардійці сідали на коней та супроводжували карету його преосвященства, яку оточували з усіх боків. У кожній резиденції Рішельє для капітана та лейтенанта гвардійців відводилася спеціальна кімната, яка дозволяла їм постійно спостерігати за приміщенням. Капітан пильнував за дверима та в будь-яку мить був готовий до захисту свого патрона (Deloche 381). Тільки будучи в Луврі, кардинал був зобов'язаний залишати свою охорону за брамою палацу.

Щоранку перед резиденцією кардинала відбувалася зміна варти, церемонія якої була подібною до церемонії зміни варти королівських мушкетерів. Гвардійці кардинала стояли при вході у будинок, тримаючи мушкети на форкетах, з запаленими гнотами, з кулями у ротах, готові до дій. Зранку перед палацом кардинала відбувався огляд пішого підрозділу мушкетерів, що також служили кардиналу. (Deloche 388). «*Рота з барабанщиком на чолі йшла в належному порядку з точністю рухів, мушкет на лівому плечі, ліва рука лежала на прикладі мушкета, сильно натискаючи, так щоб мушкет стояв високо, гніт тримали у лівій руці між пальцями, у правиці – довгу дерев'яну тростину-форкет, що закінчується залізним наконечником, з точеною бронзовою виделкою, що несе біля основи рельєфну накладку з гербом кардинала, довга валлонська шпага, що звисає з портупей, б'є по лівому стегну, праворуч на поясі звисає згорток гноту*» (Deloche 389). Оскільки кінна рота «*Compagnie des Gardes*» була призначена виключно для охорони особи кардинала, супроводжувала його та займала внутрішню частину його будинку, охорона зовнішнього периметру покладалася на 100 мушкетерів-піхотинців.

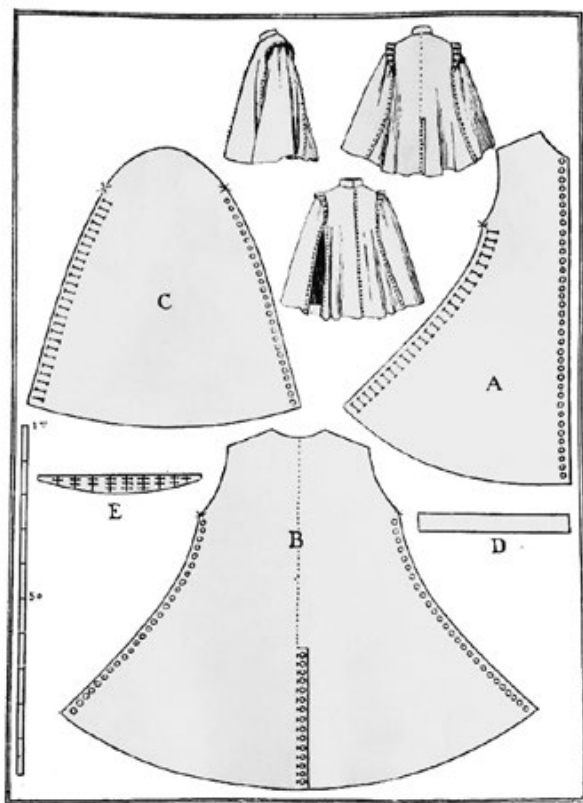
Історичні документи дозволяють нам дізнатися деякі деталі щодо штату роти, її чисельність

та обсяг витрат на утримання. Так, завдяки розрахунку платні 1626 р. ми знаємо, що рота складалася з капітана, лейтенанта, прапорщика, двох інтендантів («*maréchaux des logis*»), чотирьох бригадирів та 98 гвардійців, усього 107 осіб, яким було виплачено 1044 ліври (Deloche 402). А записи 1639 р. дозволяють оцінити обсяг коштів, необхідних на утримання загону. Наведемо фрагмент одного з них: «*Звичайні витрати на оплату двох рот за грудень. На роту кінної охорони – сума у чотири тисячі дев'ятсот сімдесят дев'ять ліврів три сольє чотири деньє на місяць на 98 осіб включно з офіцерами, лейтенанта de Manse. У роті мушкетерів дві тисячі чотириста вісімдесят шість ліврів на 101 людину, включно з офіцерами згідно з розписом капітана de Savoys*» (Deloche 535).

Уніформа та одяг гвардійської роти в історичних джерелах

Гвардійці роти Рішельє мали власну уніформу – червоний плащ «*casaque*», який носили навстіж або застібати на гудзики, і який у загальних рисах був подібний до плаща мушкетерів «*Maison du Roi*». Плащ гвардійців кардинала також кроївся з чотирьох клинів і за описом 1642 р. описувався як багато розшитий золотом, сріблом та шовком: «*casaque écarlate, en broderie d'or, d'argent et de soie*» (Deloche 381; Banne 340). На жаль, з цього опису не зрозумілі деталі його декору, але ми припускаємо, що в цей час плащ обшивався по краю галуном. Також незрозуміло, кому саме належав плащ із опису, ймовірно, це міг бути офіцер роти. Цікаво відмітити, що згадане раніше слово «*écarlate*» може означати, окрім власне червоного кольору, ще й матеріал «*шкарлат*» – червону, якісного ґатунку тонку вовняну тканину.

На секціях плаща «*casaque*» нашивався білий невеликий грецький хрест, який чітко простежується на всіх автентичних зображеннях, і який виготовлявся з шовку чи галуна: «*Richelieu imita l'exemple du Roy et dota ses Gardes d'une casaque a sa livree, rouge a croix et galons d'argent d'un dessin plus simple*» (Martin 15). Треба зауважити, що білі хрести розміщувалися на одязі при Рішельє і раніше: «*Richelieu, surintendant de la maison de la Reine, en 1619, habille les gardes de cette princesse de mandilles noires avec croix blanches*» (D'Avenel 86,87).

Мал. 1. Варіант крою плащу «*casaque*» із книги М. Леруара «*Histoire du Costume*».

У статті, присвяченій мушкетерам короля (Шаменков «Одяг та спорядження» 40,41), ми розглядали питання можливого варіанту крою плащів «*casaque*», і судячи з відомих нам зображень, крій плащів гвардійців кардинала був близьким до вовняного плаща 1620–1630-х рр. з Німецького національного музею (нім. Germanische Nationalmuseum) у Нюрнберзі («Umhang (T549)»). Варіант крою плаща такого типу опубліковано у книзі М. Леруара «*Histoire du Costume*» (Мал. 1) (Leloir 21).

Подібні плащі показані на зображеннях гвардійців Рішельє на художніх панелях з зібрання муніципального музею в Рішельє (фр. Musée de Richelieu), які були створені невідомим художником приблизно 1640 р. Зокрема, на картині «Le Cardinal de Richelieu recevant la soumission des consuls et du corps de ville de Montauban en présence du duc de Montmorency, du marquis d'Effiat et du vicomte d'Arpajoux, 21 août 1629» (інв. номер MV 612) (Мал. 2, а) («Le Cardinal de Richelieu»; «Reddition de la ville de Montauban») ми можемо побачити колону кінних гвардійців у червоних плащах з білими хрестами, без

галунів, з жовтими або позолоченими гудзиками. З іншого одягу можна розглядити сині та червоні штани, а шляпи на зображеннях гвардійців показані з білим та червоним пір'ям. На тому ж зображенні попереду гвардійців показано сурмача у червоному одязі.

Значно детальніше сурмача гвардійської роти кардинала показано на панелі, що зображує військову компанію 1629 р. «*Prise de Privas, 28 mai 1629*» (інв. номер MV 610) («*Prise de Privas*»). Сурмач одягнений у червону ліврею, яку зазвичай носили музиканти в кавалерії, обшиту по швах та по низу пол нешироким золотим галуном, з довгими декоративними рукавами, обшитими горизонтальними галунами. Можна припустити, що спереду лівреї також був нашитий білий хрест. До сурми прикріплено червону фламу, на якій видно якийсь малюнок, вірогідно особистий герб кардинала. Також можна розглядити неширокі штани сіро-синього кольору та чобіт кольору натуральної шкіри, а також червоний рукав куртки.

Ще одне зображення кінного гвардійця кардинала можна знайти на панелі, що зображує осади Ларошелі «*Siège de La Rochelle, du 10 août 1627 au 28 octobre 1628*» (інв. номер MV 608) («*Siège de La Rochelle*»). Показаний червоний плащ з білим хрестом, по краю якого видно білу смугу. Вочевидь, таким чином художник намагався передати обшитий галуном край. Гвардієць має штани синього кольору, а його капелюх зображено чорним.

З інших ілюстративних джерел можна відмітити гравюри авторства Пітера Пікарта «*Portrait de Louis XIII, à cheval, en armure, tenant à la main une épée et galopant vers la gauche*» (Мал. 2, б) («*Portrait de Louis XIII*»), що зберігається в Національній бібліотеці Франції, та Ніколя Кошена «*The entry of the Duke d'Enghien into Philipsburg*» (інв. номер Р 5203), що зберігається в Шотландській національній галереї сучасного мистецтва в Единбурзі (анг. Scottish National Gallery Of Modern Art) (Мал. 2, в) («*The entry of the Duke d'Enghien*»). На них зображені французькі кавалеристи з характерними плащами та нашитими на них грецькими хрестами, без лілій та флам, що наводить нас на думку, що тут зображені саме гвардійці кардинала.

Наведені вище описи плащів та їхнього декору дають нам підставу вважати, що

№5 (2023)

а

б

в

Мал. 2. (а) – Фрагмент картини «Le Cardinal de Richelieu recevant la soumission des consuls et du corps de ville de Montauban en présence du duc de Montmorency, du marquis d'Effiat et du vicomte d'Arpajoux, 21 août 1629» з зібрання муніципального музею в Рішельє; (б) – фрагмент гравюри «Portrait de Louis XIII, à cheval, en armure, tenant à la main une épée et galopant vers la gauche» з зібрання Національної бібліотеки Франції (© Bibliothèque nationale de France); (в) – фрагмент гравюри «The entry of the Duke d'Enghien into Philipsburg» з зібрання Шотландській національній галереї сучасного мистецтва в Единбурзі (© Scottish National Gallery Of Modern Art).

в рядового гвардійця плащ був червоним з білим невеликим хрестом з тканини або галуна. Сам плащ міг обшиватися по краю нешироким білим чи срібним галуном, або не мати його взагалі. Але також цілком можливо, що для різних видів служби гвардійці могли мати декілька плащів різного вигляду.

Поверх гвардійського плаща з хрестами випускався білий комір, обшитий мереживом, який підшивався до високого коміру куртки-пурпона. Під плащем гвардійці обов'язково носили куртку-пурпон. У часи існування гвардійської роти пурпон був досить коротким із завищеною талією та секціями – баскою трапецієподібної форми. Попереду, на спинці та рукавах пурпона могли бути вертикальні розрізи. До рукавів куртки кріпився полотняний, з кружевом

по краю чи без нього, манжет, який додатково нитяними петельками пристібався до одного з гудзиків рукава куртки. Комір пурпона в той час робився високий та цупким, завдяки чому білий з мереживом полотняний комір спадав на плечі, створюючи характерний силует. На жаль, ілюстративні джерела не дають нам змоги дізнатися, якими були кольори пурпонів гвардійців кардинала, оскільки вони сховані під плащами. Але ми можемо припустити, що вони могли бути жовтого, синього чи червоного кольору, такого ж, як і зображені на панелях неширокі штани бриджі, які по бокових швах прикрашалися галуном та гудзиками. Принаймні такі штани показані на панелі «Réduction de Montauban par le cardinal de Richelieu, le 21 août 1629» (Мал. 2, а). Штани такого завуженого типу почали входити в моду з

Мал. 3. Художня реконструкція гвардійця Рішельє на чатах біля дверей у покої кардинала (© С. Шаменков).

Мал. 4. Художні реконструкції гвардійців перед палацом кардинала де Рішельє (© С. Шаменков).
Ліворуч – гвардієць у перерві між вартами прогулюється біля палацу. По центру – сурмач роти кардинала.
Праворуч – гвардієць кардинала на чатах перед воротами палацу.

початку 1630-х рр. (Leloir 17). У цей час гвардійці також носили рукавиці кольору замші та чоботи з округлим носком кольору натуральної шкіри, на які в погану погоду могли одягатися шкіряні калоші.

Згадка ще одного варіанту плащу гвардійців кардинала міститься в описі параду перед палацом кардинала. Він був так само червоний, але відрізнявся наявністю особистого герба кардинала замість хреста: «*la casaque rouge aux armes du Cardinal*» (Deloche 388). Можливо, він використовувався під час парадних церемоній зміни варти перед резиденцією кардинала. Цікаво, що в екранізації роману «Три мушкетера» 1948 р. від MGM було використано саме цей варіант декору плаща – з нашитим замість хрестів гербом Рішельє. З іншого одягу гвардійців на цьому параді згадуються черевики без підборів з червоними бантами, панчохи, що окреслюють ногу, та неширокі штани-бриджі.

У період правління наступного кардинала Мазаріні червоний плащ «*casaque*» так само залишився характерною особливістю одягу гвардійської роти, він згадується в кількох джерелах як «*casaque rouge*» (Rébelliau 540; Michaud 375) або «*casaque rouge avec croix d'or et d'argent*» (Vendegies 138).

Озброєння та спорядження гвардійця кардинала

Гвардійці кардинала зазвичай озброювалися шпагами «*a l'épée*», валонськими шпагами «*la longue wallone*», пістолетами та мушкетами «*a l'épée, les pistolets, et le mousqueton*», а під плащ одягали кірасу. Все озброєння мало високу якість, а до його виготовлення залучали найкращих майстрів. Зокрема, мушкети для роти замовлялися в Голландії, а згадані вище форкети мали точену бронзову виделку з рельєфним гербом кардинала на ній. Щоправда, не зовсім зрозуміло, чи такий декор був і за часів Рішельє. Через ліве плече під плащем могли носити перев'яз із торбочкою для куль та дерев'яними ємностями

для пороху – так званими апостолами, або ж готові набοї могли зберігатися у торбї без них. Останній варіант виглядає більш логічним для кавалеристів, у яких до пасу на поясі підвішувалася торбочка з набоями, ключ для накручування пружини замку пістолета та порохівниця. Порохівниця могла бути багато прикрашеною позолоченим сріблом та підвішувалася на шнур або тасьму, яка інколи так само прикрашалася дорожочінними матеріалами: «*le poulverain en argent doré, quelquefois supporté isolément par un cordon de tresse d'or*». Шпажні портупеї також багато декорувалися, розшивалися золотом і шовком: «*des baudriers en broderie d'or qui coûtent jusqu'à huit ou dix pistoles*» (Deloche 390).

На основі представлених матеріалів нами було створено кілька художніх реконструкцій, які презентують образи гвардійців кардинала (Мал. 3, 4). Так, на (Мал. 3) зображений гвардієць Рішельє на чатах біля дверей в особисті покої кардинала. Як ми згадували раніше, перед покоями кардинала розташовувалося п'ять варт, і на кожній з них вартовий мав стояти прямо, із зарядженим пістолетом, у червоному плащі «*casaque*» з хрестом, під яким одягали кірасу.

Ліворуч на (Мал. 4) зображений гвардієць його святійшества, що прогулюється біля палацу в перерві між вартами. У центрі (Мал. 4) розташований сурмач роти кардинала, реконструкція якого виконана на основі панелі, що зображує військову компанію 1629 р. («Prise de Privas») Він одягнений у червону ліврею, яка по швах та по низу пол обшита нешироким золотим галуном, а довгі декоративні рукави обшиті горизонтальними галунами. До його сурми прикріплено червону фламу з гербом кардинала. Праворуч (Мал. 4) можна побачити гвардійця на чатах перед брамою палацу, реконструкція якого виконана на основі панелі, що зображує облогу Ларошелі («Siège de La Rochelle») та картини з зображенням здачі Монтобану (Мал. 2, а) («Le Cardinal de Richelieu»).

Бібліографія

- D'Avenel, Georges. *Richelieu et la monarchie absolue*. T. 3, Paris: Plon, 1887.
- Banne, Jacques de. «Passage du cardinal de Richelieu à Viviers.» *Variétés historiques et littéraires*. Tome VII, Paris: Jannet, 1857, pp. 339–346.
- Deloche, Maximin. *La maison du cardinal de Richelieu, document inédit*. Paris, H. Champion, 1912.
- «Le Cardinal de Richelieu recevant la soumission des consuls et du corps de ville de Montauban en présence du duc de Montmorency, du marquis d'Effiat et du vicomte d'Arpajoux, 21 août 1629.» *Les collections – Château de Versailles*, collections.chateaus Versailles.fr/#453e10ff-1b1c-40e0-9fe6-39e1171148a0. Accessed 1 July 2023.
- Leloir, Maurice. *Histoire du costume de l'antiquité à 1914. Tome VIII° époque Louis XIII*. Paris: La Société de L'Histoire du Costume, 1933.
- «Les Gardes du Cardinal.» *Le Monde de d'Artagnan*, www.lemondededartagnan.org/fr/dartagnan-et-mousquetaires/mousquetaires-du-roi/gardes-cardinal. Accessed 1 July 2023.
- Martin, Paul. «De la casaque à la soubreveste.» *Le Passepoil*, №1, 1930, pp. 13–22.
- Michaud, Joseph-François. *Nouvelle collection des mémoires relatifs à l'histoire de France depuis le 13e siècle jusqu'à la fin du 18e siècle, par mm. Michaud et Poujoulat*. Volume 24, Paris: Didier, Libraire-Editeur, 1854.
- «Portrait de Louis XIII, à cheval, en armure, tenant à la main une épée et galopant vers la gauche.» *Gallica*. gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8403984s. Accessed 1 July 2023.
- «Prise de Privas, 28 mai 1629.» *Les collections – Château de Versailles*, collections.chateaus Versailles.fr/#5b368bfd-1e0a-4c5f-a87c-c8aa05b364db. Accessed 1 July 2023.
- Rébelliau, Alfred. «Anne de Gonzague». *La revue de Paris, troisième année tome sixième*. Paris: Bureau de la Revue de Paris, 1896, pp. 523–559.
- «Reddition de la ville de Montauban 1629.» *Wikimedia Commons*, 18 August 2022, commons.wikimedia.org/wiki/File:Reddition_de_la_ville_de_Montauban_1629.jpg. Accessed 1 July 2023.
- «Siège de La Rochelle, du 10 août 1627 au 28 octobre 1628.» *Les collections – Château de Versailles*, collections.chateaus Versailles.fr/#58902088-024e-4da1-8d74-9ccb48b8898. Accessed 1 July 2023.
- «The entry of the Duke d'Enghien into Philipsburg.» *National Galleries of Scotland*, www.nationalgalleries.org/art-and-artists/128841. Accessed 1 July 2023.
- «Umhang (T549).» *Germanisches Nationalmuseum. Objektkatalog*, objekt.katalog.gnm.de/wisski/navigate/140906/view. Accessed 1 July 2023.
- Vendégies, C. de. *Biographie Et Fragments Inédits Extraits Des Manuscrits Du Baron de Vuorderen*. Paris: A. Aubry, 1870.
- Шаменков, Сергій. «Одяг та спорядження королівських мушкетерів роти «Mousquetaires de la maison militaire du roi de France» періоду правління короля Людовика XIII. Частина 1.» *Стрій*, №3, 2021, с. 31–48. *Стрій*, striy.org.ua/index.php/striy/article/view/Striy03_Musketeers. Дата звернення 1 липня 2023.
- Шаменков, Сергій. «Графічна реконструкція мушкетера «Maison du Roi» 1625–1627 рр.» *Стрій*, №4, 2022, с. 55–56. *Стрій*, striy.org.ua/index.php/striy/article/view/Striy04_musketeer. Дата звернення 1 липня 2023.

Стрій – науково-популярний журнал, присвячений дослідженням з історії одягу. Журнал розміщує наукові та науково-популярні матеріали з історії одягу та уніформології, текстилю й аксесуарів цивільного та військового костюму, фалеристики та вексилології. Чільне місце у журналі посідають статті, присвячені проблемам практичної реконструкції як окремих предметів та технологій, так і цілісних комплексів одягу та спорядження.

Журнал виходить один раз на рік та розповсюджується в електронному вигляді безкоштовно.